

Каширатова Ж.А.

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН КЕЛЕЧЕК МУГАЛИМДЕРИН
ДЕНЕ ТАРБИЯЛЫК ИШМЕРДУУЛУККӨ ДАЯРДЫГЫН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ**

Каширатова Ж.А.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ
ГОТОВНОСТИ К ФИЗИЧЕСКОЙ К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Zh.A. Kashmatova

**PEDAGOGICAL PRINCIPLES IN THE PREPARATION OF THE INITIAL FORMATION
OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES**

УДК: 371:621-78/4.2

Макалада башталгыч класстардын дене тарбиялык ишмердүүлүккө даярдыктарын калыптандыруунун педагогикалык негиздери каралды.

The article deals with the pedagogical principles in the preparation of elementary school physical education formation activity.

Дене тарбиялык-спорттук ишмердуулуккө (ДТИ) даярдыкты калыптандыруу проблемасы татаал системалуу уюштурулган инсанга психологиялык-педагогикалык билим берүү катарында азыркы учурда таанып-билүүнүн жалпы илимий методологиясын – системалуу мамилени колдонууга милдеттендирет. Анын концептуалдуу жоболоруна ылайык системаны жана анын компоненттерин таанып-билүү бир убакытта жүрүшү керек: бөлүктөрүн бөлүүдө аларды берилген бүтүндүк элементтери катары анализдөө керек, синтездин жыйынтыгында бүтүн диалектикалык бөлүнгөн бөлүктөрдөн түзүлгөн нерсе катары көрүнүшү зарыл.

Буга байланыштуу системалуу анализдин жана системалуу синтездин методдорун биз диалектикалык бирдикте колдондук.

Системалуу анализдин методологиясына ылайык ДТИке даярдык жана аны калыптандырууну башкаруу татаал системалуу уюштурулган объекттер катары каралат жана төмөнкүдөй байланыштарда ыраттуулукта ачылат:

- максатка багыттуулугунда (максаттуу анализ);
- структуралык компоненттердин музунунда (структуралык анализ);
- ички жана тышкы иш-аракттердин механизмдери (функционалдык анализ);
- жаралуу жана өнүгүү (генетикалык анализ).

Философияда адам ынанган максат анын иш-аракетинин ыгын жана мүнөзүн мыйзам катары аныкталып ырасталат [11].

Максаттар система жаратуучу чен-өлчөмдүк ролун аткарат, себеби алардын аркасы менен тартылган көптүктүн элементтери системага уюшулат. Мындан системанын бүтүн катары курчап турган чөйрөдөн көрсөтүүнүн бөлүгүнүн негизги чен-өлчөмү анын максатын милдетин ар тарабынан кароо болуп саналат [1].

Инсандын мүнөздөмөсүнүн бири катары ДСИке даярдыктын ишке ашыруунун **максаты** дене тарбиясынын баалуулуктарын ишмердүүлүк менен өздөш-

түрүү саналат. Максаттын сапаттык өз алдынчалыгы ДТИкв функционалдык система катары кароо жана системалуу мамиле позициясынан изилдөөнүн мүмкүндүгүн жана зарылдыгын шарттайт.

Педагогикалык системалар социалдык системалар классына кирет жана В.П.Беспалько [2] тарабынан инсанды зарыл сапаттар менен калыптандырууга максаттуу жана алдын-ала белгиленген педагогикалык таасири үчүн зарыл каражаттар, методдор жана процесстердин жыйындысы катары аныкталат. Азыркы учурда окутууга максаттуу педагогикалык системаны башкаруу процессине карата мамилени жогорку натыйжалуулугу бир катар эмгектерде көрсөтүлгөн [2, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 14]. Дене тарбиясын берүү процессинде ДТИке даярдыкты калыптандыруу максаттарынын сапаттык өзгөчөлүгү болочок адистин инсандыгын калыптандыруунун кеңири алкагында башкарылуучу педагогикалык подсистема катары (максаттуу дайындоо чен-өлчөмү боюнча дене тарбиясын бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди.

Системалык анализдин кийинки кадамы болуп изилденип жаткан объекттердин составдык бөлүктөрүн жана айрым бөлүктөрдүн өз ара карым-катышы ачуу саналат, бул объектштук система катары түзүлүшүн, аныш ички уюштурулушу жөнүндө түшүнүк берет [13].

Структуралык анализ максаттуу багыты боюнча сапаттык жактан айырмаланган ДТИке даярдыктын, дене тарбия процессинде аны калыптануу системасынын структуралык көрсөткүчтөрдү бөлүп көрсөтүү жана анын ички мазмунун аныктоого мүмкүндүк берди. Системалуу мамилени методологиясына ылайык бөлүктү түзгөндүк ар бири эки сапаттык табияты кез карашынан (мазмун) жана сапаттык спецификасы (маңызы) көз карашынан. Биринчи учурда ар бир көрсөткүч өз өзүнчө каралат, өзүнүн өтү жалпы жана абстракттуу моменттеринде, экинчи учурда – андан да чоң жалпы системалуу элементи катары каралат.

Структуралык (компоненттик) анализ функционалдык анализдин негизи болуп саналат, анын эки аспекти бар. Ал тышкы жана ички функциянын механизмдин ачылышын шарттайт [5].

ДТИке даярдыктын ички функцисы жана дене тарбия процессинде анын калыптануу системалары биз тараптан анын шартталышында, бир жагынан

компоненттик түзүлүшү жана курамы, экинчи жагынан анан тышкы функциясынан каралды. Ички функцияларынын анализдөө процессинде функционалдык бирине экинчиси баш ийүү (субординация) жана негизги бөлүктөрүнүн координация мамилелери ачышат.

Мында системанын иерархиясы жобосу эсепке алынат, ага ылайык ар бир подсистема жогоркунун курамы катары каралат, жана бир жагынан өз көрүнүштөрүндө ага баш иет, экинчи жагынан өз сапаттарын негизинде жогорку турган системанын сапаттарын аныктайт [1].

Даярдыктын структуралык курамын жана дене тарбия берүү процессинде анын калыптанышын, кызмат кылуу механизмдерин изилдөө алардын келип чыгышын жана өнүгүү мыйзам ченемдерин кароонун негизи болуп саналат. Диалектикалык логика предметти анын өнүгүүсүндө кароону талап кылат [6]. Ошондуктан биз бөлгөн системалардын максатуу, компоненттик жана функционалдык анализдери **генетикалык анализ** менен айкалышат. Бул анализдин турун колдонуу даярдыктын сапаттык жактан айырмаланып турган деңгээлдерин, анын дене тарбиясын берүү процессинде калыптануу этаптарын бөлүп көрсөтүүгө, билим берүүнүн башкарылган процессинде алардын жаралыш, өнүгүү мыйзамдарын тактоого мүмкүндүк берди.

Системалык анализдин материалдарын биз **системалуу синтез** учун колдондук, анын жыйынтыгы болуп ДТИ ке даярдыктын бутун теориялык моделдерин куруу жана эксперименталдык изилдөө болуп калды. Бул жаңы системалуу сапаттардын мыйзам ченемдерин жана жаралыш, өнүгүш механизмдерин, аталган моделдердин жеке компоненттеринин өз ара аракетинин интегралдуу жыйынтыктары катары ачууга мүмкүндүк берди.

Биздин изилдөөбүздүн экинчи методологиялык багыты катары ишмердүүлүк мамилеси болуп калды. Инсандын реалдуу негизи ишмердүүлүк системасында болот, анын инсандык сапаттары, билим жана билгичтиги аркылуу ишке ашат [1]. Изилдөөнүн багыты инсандын өзгөчөлүгүнөн, алар мүнөздөгөн ишмердүүлүккө карата алынган билим жана билгичтиктерден келип чыкпашы керек, ишмердүүлүктүн мазмуну жана байланышынан келип чыгып, кайсы процесстер аларды кандайча ишке ашырат, аларды мүмкүн кылат дегенге багытталат. Бул мамиленин жоболоруна ылайык ДТИке даярдыкты жана дене тарбия процессинде ишмердүүлүктүн аталган түрүнүн маңызы жана мазмунуна аны калыптандыруу системасы ишке ашке ашырылат, А.Н.Леонтьевдин предметтик ишмердүүлүк жөнүндөгү ишмердүүлүк теориясынын жобосу субъекттин ишмердүүлүктө предметтин логикасын кайра жаратуу ишмердүүлүгү ага ишмердүүлүктү багынтуу катары түшүнүлөт, субъект тарабынан бул ишмердүүлүктү детерминациялоосу, анын ишмердүүлүккө жана анын продуктуна жеке салымына көңүл бурбайт. Ошентсе да, ДТИке даярдыкты жана дене тарбия процессинде аны калыптандыруунун системалары студенттердин инсандык мүнөздөмөлөрүнүн детерминациялоону таянуусу мүмкүн. Предметтик дүйнөнүн логикасы гана эмес, адамдын маңызы, анын индивидуалдуулугу ишмердүү-

лүктө жана ишмердүүлүк аркылуу көрүнөрү белгилүү. Ишмердуулук жана анын жыйынтыгы (объектин кайра курулушу) эмгектин субъекта болгон адамга, анын "субъективдүү күчүнө" көз каранды [3, 5].

Инсандык мамиле башталгыч класстардын келек мугалимдеринин (мындан ары студентпедагог) инсандыгын ДТИнин персонафикацияланган нормативдүү негиз, бул ишмердүүлүктүн жекелештирилбеген субъективдүү момента катары караган ишмердүүлүк мамиленин чектелгендигин жоюуга шарт түзөт. Ал ДСИко даярдыкты жана дене тарбиясынын окутуу процессинде калыптануу системаларын ишмер инсандын белгилери менен кызыкчылыгы, жөндөмү жана алардын өнүгүшү менен байланышта изилдөөнү болжолдойт.

Бул мамиленин башкы талабы ар бир ДТИтун түрлөрүн өздөштүрүүсүндө педагог-студенттин индивидуалдуу мүмкүнчүлүктөрүн ачуу жана баалоодо турат, ага өзү жөнүндө керектүү жана жетиштүү билимди калыптандырууга жардам берүү, турмуштук ишмердүүлүктүн индивидуалдуу ыгын колдонуу үчүн кайсы багытта өз жөндөмүн өнүктүрүү зарыл экендигин аныктоого, инсандык керектөөсүн канаттандыруу үчүн дене тарбиясынын баалуулуктарын колдонуу билгичтиги менен куралдантууда турат.

Ошентип системалуу ишмердуулук жана инсандык мамилелердин методологиялык жоболоруна багыттануу дене тарбиясы процессинде ДСИке даярдыкты калыптандыруу проблемасын изилдөөнүн жалпы стратегиясын аныктоого, андан келип чыккан жеке проблемалардын бир тобун бөлүп көрсөтүүгө жана аларды чечүүнүн ырааттуулугун тактоого мүмкүндүк берди.

Адабияттар:

1. Анохин П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса -М.: Медицина, 1968.-547 с.
2. Беспалько,В.П. Слагаемые педагогической технологии -М.Педагогика, 1989.192с.
3. Деятельности: теории, методология, проблемы. - М.: Политиздат.1990.- 365 с.
4. Корецкий В.М. Профессионально-педагогическая подготовка студентов физкультурных вузов в системе дисциплин "специализация": автореф. дис.докт. пед. наук: 13.00.04 -М, 1988.-32с.
5. Каган М.С. Человеческая деятельность -М.: Политиздат, 1974.-328 с.
6. Ленин В.И. Полное собрание сочинений - М.: Политиздат, 1962.-С. 152.
7. Мойдунов Т. Профессионально-прикладная подготовка студента-лесовика: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04-Ташкент,2000.-22 с.
8. Сахаев Б.Т. Гуманистический подход в физическом воспитании студентов с учетом тендерных способностей: автореф. дис.канд. пед. наук: 13.00.04 – Алматы, 2010.-26 с.
9. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие - М.: Народное образование, 1989.- 256 с.
10. Холодов Ж.К. Технология теоретической профессиональной подготовки в системе специального физического образования: автореф. дис.докт.пед.наук: 13.00.04 -М., 1996.-60 с.
11. Царик А.В. Региональная стратегия и политика в области физической культуры: научные и практические основы формирования: научные труды ВНИИФК за

- 1997 год. Под ред. С. Д. Невериковича М.: ВНИИФК, 1988.
12. Чичикин В. Т. Теоретические основы формирования профессиональной готовности специалиста в системе физкультурно-педагогического образования: автореф.-дис. докт. пед. наук: 13.00.04 М., 1995.-34 с.
13. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности -М.: Наука, 1982,-185 с.
- 14, Якунин В. А. Обучение как процесс управления: психологические аспекты -Л.: ЛГУ, 1989.-160 с.

Рецензент: к.пед.н., доцент Анаркулов Р.